

Алекса М. Поповић*

Истраживач сарадник

Универзитет у Нишу, Одељење за историју

ЈЕДАН ИЗВЕШТАЈ О ХАБЗБУРШКОМ ОСВАЈАЊУ УЖИЦА 1737. ГОДИНЕ¹

Апстракт: Руско-аустро - турски рат 1735/1737-1739 године један је од најзначајнијих догађаја у европској и историји српског народа XVIII века. У остварењу ратних циљева Хабзбуршке Монархије, освајање Ужица имало је (иако у односу на освајање Ниша споредну) значајну улогу. Хабзбуршко освајање Ужица и продор ка Старом Влаху и Полимљу је одсецало османске снаге у Босни од главнине снага из Румелије, а у исто време и онемогућавало слање помоћи са тог подручја ка Нишу, главном хабзбуршком циљу током ратне 1737. године. Упркос почетним успесима у лето 1737. године и освајању Ниша и Ужица, чему су умногоме допринеле српске јединице из састава хабзбуршке војске, као и српски устаници са простора Османског Царства, хабзбуршке снаге су се убрзо нашле у повлачењу. До краја рата 1739. године, ниједан ратни циљ који је Беч поставио није остварен, а изгубљене су и Олтенија и територије јужно од Саве и Дунава. На основу архивске грађе и релевантне литературе, у раду је представљено хабзбуршко освајање Ужица донето у *Дневнику похода* грофа Шметауа, уз поређење са односном архивском грађом.

Кључне речи: Руско-аустро – турски рат, српски народ, историјска географија, историјска грађа, XVIII век.

*

Савезни уговор између Хабзбуршке Монархије и Русије из 1726. године, предвиђао је да хабзбуршка страна у одбрамбеном рату помогне Русији са 30.000 војника. Пошто је рат Османском Царству 1736. године објавила Русија, цар Карло VI је могао да одлучи да ли ће узети учешћа у рату. Имајући у виду да би неуласком у рат ослабила свој положај,

* aleksapop149@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9930-8966>

¹ Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-34/2026-03/200165).

а како је и претходне 1735. године Монархија изгубила значајне територије на Апенинском полуострву, Беч је одлучио да уђе у рат против Османског Царства. Из Угарске је фелдмаршал Палфи окупио војску од 57.000 војника, од чега 20.000 коњаника и 80 топова. Ова војска смештена је у Бачкој и јужном Банату. На простору Хрватске и Вараждинског генералитета, гроф. Хилдбургхаузен је окупио око 14.000 војника, док је генерал Валис у Ердељу окупио близу око 9.600 војника. Врховну команду је добио Фрања Стефан од Лорене, а нејединство међу командантима представљало је најзначајнију потешкоћу која се поставила пред Хабзбуршку Монархију у лето 1737. године. Објава рата је 14. јула 1737. године предата нишком паши.² Основни циљ Хабзбуршке Монархије 1737. године био је да што дубље продре на Балканско полуострво и освоји Влашку до Браиле, Молдавију до Прута, „Турску Србију“ и на југ до ушћа Дрима. Од лета 1736. године је вршена концентрација хабзбуршке војске у Славонији, Срему, Банату и Бачкој.³

На почетку рата, Хабзбуршка Монархија је очекивала да ће српски народ подићи устанак и на себе преузети главни терет ратовања, док су устаници очекивали да хабзбуршка војска нанесе кључни пораз османским снагама.⁴ У време хабзбуршког напада, јула 1737. године, главнина османске војске налазила се на руском ратишту. Одбрана граница била је остављена недовољно опремљеним градским посадама. Током офанзиве пуковника Лентулуса, османски гарнизони из паланки Трстеник и Карановац су се повукли у Ужице. Хабзбуршка војска заузела је Ниш, Пирот, Куршумлију, Прокупље, Нови Пазар и Сјеницу. До краја лета 1737. године, османске снаге консолидоване су у Румелији и припремљене за противофанзиву, са главним правцем напредовања ка Нишу. Главнокомандујући хабзбуршке војске у Србији, фелдмаршал Зекендорф⁵, управо у ово време, крајем августа

²*Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns. Militärischer Führer auf den Kriegsschauplätzen der Monarchie.* III. Theil. 1. Hälfte. *Der Südöstliche Kriegsschauplatz in den Ländern der ungarischen Krone, in Dalmatien und Bosnien* Verfasst im K. Und K. Kriegs-Archive, Wien 1891, 256-259.

³ Група аутора, *Историја српског народа*, IV-1, *Српски народ у XVIII веку*, (ур. С. Гавриловић), Београд 1994,² 146-148; Милош Ђорђевић, *Немачки поглед на Србију у 18. веку*, Ниш 2023, 127-130; Comte de Schmettau, général à l'Armée du Roi de Prussie, *Mémoires secrets de la Guerre de Hongrie, pendant les campagnes de 1737, 1738. et 1739. Avec des réflexions critique*, Francfort 1786, 1-14; Алекса Поповић, Два документа о рату у Понишављу 1737. године, „Белопаланачки зборник“ 19, Бела Паланка 2023, 33-44.

⁴ Славко Гавриловић, „Писмо студеничког архимандрита Василија генералу Марулију од 8. марта 1737. године“, *Историјски часопис* 39, Београд 1992, 249-254; Боро Бронза, *Аустријска политика према простору Босне и Херцеговине 1699-1788*, Бања Лука 2012, 235.

⁵ Фридрих Хајнрих фон Зекендорф (Friedrich Heinrich von Seckendorff, 1673-1763).

1737. године, наредио је напад на Ужице. Главну улогу у овој операцији је доделио пуковнику Лентулусу, који се у то време налазио у Чачку и одатле, крајем августа 1737. године, почео припреме за освајање Ужица.⁶

Ужички град стратешки контролише саобраћајницу која води од Поморавља до Босне.⁷ Извори хабзбуршке провенијенције говоре да је за сигурно држање Србије било неопходно овладати Ужицем. Хабзбуршка војска је до Чачка стигла 16. и остала ту до 22. септембра 1737. године. Како би створио повољнији положај за освајање Ужица, Пуковник Лентулус је 18. септембра напредовао до Пожеге, док је 22. септембра 1737. године тамо кренуо и фелдмаршал Филипи, како би спречио османски караван из Сарајева да достави помоћ Ужицу. Зекендорф је извршио извиђање Ужица 29. септембра, а за дан касније наредио артиљеријска дејства по утврђењу.⁸

Конфигурација терена је омогућавала прилаз једино са северне стране. Главна кула на утврђењу је обновљена на прелазу између XVII и XVIII века. Утврђење је 1737. године засигурно било опремљено топовима. Почетком XVIII века, град је био јединствена целина, без касније поделе на Горњи, Средњи и Доњи град.⁹ Најпотпунији опис освајања ужичког утврђења 1737. године донео је Гроф Шметау,¹⁰ који Ужице описује као добро утврђено, али само са једном капијом. До града се долазило мостом

⁶ Oesterreichische Staatsarchiv (=AT-OeStA) / Kriegsarchiv (=KA), Feldakten (=FA), Alte Feldakten (=AFA), Haupttreiche (=HR), Akten 481, №9.87; Најпотпунију студију о утврђењу Ужица написао је Марко Поповић. Марко Поповић, *Ужички град. Друго допуњено издање*, Ужице 2004, 138; Радмила Тричковић, *Ужице у XVIII веку*, Историја Титовог Ужица, I, До 1918. године, Београд 1989, 261-262.

⁷ М. Поповић, *Ужички град*, 10, 15-16; Исти, *Настанак и развој утврђења*, Историја Титовог Ужица, I, До 1918. године, Београд 1989, 241-254. Према подацима које је 1664. године забележио Евлија Челебија, Ужице је имало четвороугаону основу, опсега око 3.100 корака. Зидине су биле високе 40 аршина, са четрдесет и једном кулом и 4.000 грудобрана. Са све четири стране су окомите („вратоломне“) стене. Са северне стране налазила се трострука капија. Шехер Ужице се, према Челебији, налазио на две хиљаде корака од утврђења. Evlija Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, (prir. H. Šabanović), Sarajevo 1967, 385. Распоред шехера и утврђења је потврђен и у каснијим хабзбуршким плановима из 1737. године. Уп: Душко Кузовић, „Урбанистички развој цивилне вароши Ужица од XV до XVII века“, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици* 46-1, Косовска Митровица 2016, 404-405.

⁸ *Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns*, 263-268.

⁹ На неким плановима из 1737. године, приказано је десет објеката у граду. М. Поповић, *Ужички град*, 18, 109-113, 117-120; AT-OeStA/KA FA AFA HR Akten 481, 9.71.

¹⁰ Фридрих Вилхелм Карл гроф фон Шметау (Friedrich Wilhelm Karl Graf von Schmettau 1742-1806). Не треба га мешати са рођаком, Самуелом рајхсгрофом фон Шметауом (Samuel Reichsgraf von Schmettau, 1684-1751) који је учествовао у освајању Ужица.

дугим око 6 туаза¹¹ (~12 метара). Утврђење је окружено потоком Ђетињом (riseaux Licignia), на ком се налази један млин са три кола и више мањих млинова. Један покривени бунар у граду дубок је 156,5 стопа (~50,83 метара), а може се продубити још за 234 стопе (~76 метара). Из бунара се вода извлачи помоћу точка. Ужички град је у периоду 1718-1737 године био обухваћен радовима скромнијег обима од фортификационих радова на тврђавама Ниша или Новог Пазара, али је његово утврђивање ипак било највише што је османска власт могла да учини у овом смислу.¹² Паланка је имала палисаду, појачану са пет дрвених чардака, од којих је један био главни, на врху виса. Изградња спољног утврђења је била покушај да се непријатељске снаге у случају опсаде одбаце даље од главних утврђења. Од главног чардака се спуштала једна палисада према истоку, до пута који је повезивао варош и утврђење. Ту је изграђена и капија са једним чардаком, а одатле се палисада настављала до стена под главном кулом, како би се штитио пут. Друга палисада спуштала се од главног чардака ка југозападу до пута ка Вишеграду, све до близу моста пред тврђавом. Овде је, такође, изграђена капија. Према закључцима Марка Поповића, вероватно је у ово време и мост био појачан чардаком, спољном капијом и зградом за смештај страже. Палисадно утврђење ипак није било довољно чврсто да пружи одбрану од артиљеријске ватре.¹³

*

Освајање Ужица је у аустријској команди оцењено као неопходно да би се „царска Србија“ са ваљевске стране заштитила од османских снага, као и за спречавање комуникације између Ниша и Босне.¹⁴ На бечком двору је израђен план освајања, будући да је слив Мораве под османском влашћу виђен као „продужетак“, тј. органска целина са Моравом у Краљевству Србији. Нацрт плана који је послат двору предвидео је предности које би

¹¹ 1 туаз (toise) = 6 стопа краљевских (pied du Roi) = 72 палца/ђема (pouce) = 864 црте (ligne) ~194,9 сантиметара; 1 стопа краљевска (pied du Roi) ~32,48 сантиметара.

¹² Schmettau, *Ibid*, 84-85; Чистопис према коме је приређено издање из 1786. године чува се под сигнатуром АТ-ОеСтА/КА FA AFA HR Akten 473, 13.5^{1/2}. Марко Поповић сматра да је Шметау сачинио и планове Ужица, за које претпоставља да се налазе у Берлину, што свакако отвара могућности за даља подробнија истраживања. Видети: М. Поповић, „Ужички град на плановима 1737-1738“, *Ужички зборник* 12, Ужице 1983, 65-98; Исти, *Ужички град*, 131-132.

¹³ Исти, *Ужички град*, 134-135; Сл. 42 – 43, стр. 135-137.

¹⁴ М. Đorđević, A. Popović, „Landscaping of the Habsburg-Ottoman Border in the Kingdom of Serbia (1717-1739)“, *Yearbook of the Society for the 18th Century Studies on the South Eastern Europe* 5, Graz 2022, Landscape Design in South Eastern Europe in the Long 18th Century / Landschaftsgestaltung im südöstlichen Europa im langen 18. Jahrhundert, (М. Barāmova, Н. Heppner, ed.), 11-21.

биле добијене овим освајањима. Двор је у том смислу издао пуковнику Лентулусу наређења, с тим да би му, након сондаже терена, био придружен и фелдмаршал Зекендорф. Генерали на граници и другим местима су добили наређења да врше притисак на османске снаге, а Лентулус да заузме Пожегу и предузме опсаду Ужица што је пре могуће, док су османске снаге заузеле код Пирота и Ниша. Лентулус је очекивао да ће, следећи свој план, успети да постави артиљерију изнад града и принуди гарнизон на капитулацију. Размотривши, најпре, све могућности, Лентулус је успоставио блокаду прилаза Ужицу 21. септембра 1737. године.¹⁵ После саветовања генералâ, Лентулусу је придодата и војска маршала Филипија, са 5 чета коњице, 12 батаљона пешадије, 2 минобачача (мерзера) и 4 командна шатора, са задатком заштитнице и за асанацију терена.¹⁶

Сходно добијеним наређењима, пуковник Лентулус је, пре освајања Ужица, послао једну јединицу од 300 коњаника, на челу са капетаном Максимом Петровићем, да освоји Пожегу. У исто време, Зекендорф је примио вест о османском заузећу Пирота. Стога је испрва, 23. септембра 1737. године, намеравао да одустане од операције освајања Ужица. Међутим, како је у ноћи 23/24 септембар 1737. године Лентулус отпочео опсаду¹⁷, Зекендорф је кренуо као појачање опсадним снагама. Хабзбуршка војска је најпре освојила шанац – земљано утврђење вароши – а потом заузела и спалила паланку са чардацима пред градом.¹⁸

Фелдмаршал Зекендорф је већ увече 28. септембра био под Ужицем и имао извештаје извиђача о положајима са којих се гарнизон могао бранити. Установио је три главна начела операције: а) да се затворе сви прилази из Рашке и са Дрине; б) да се затворе правци из и према Вишеграду и у правцу Нове Вароши; в) да се затворе прилази из правца Новог Пазара и Арбаније. Након овога, приступљено је изградњи редута. Гренадири у Пожеги су образовани у посебан батаљон резерве у позадини. Након овога, форсирање било ког правца је османским снагама било немогућно, а све чуке су заузеле српска милиција и хусари. Немачка коњица, у снази од 200 коњаника је послата у Лешницу да затвори прилазе са Дрине.¹⁹ Како би Лентулус добијао прецизнија обавештења, у османску војску су послати шпијуни. Наспрам градске капије, постављена су два топа од 6

¹⁵ AT-OeStA/KA FA AFA HR Akten 481, 9.71b, 9.71c.

¹⁶ Schmettau, *Ibid*, 72-73.

¹⁷ AT-OeStA/KA FA AFA HR Akten 481, 9.71d, 9.71e, 9.71f, 9.71g.

¹⁸ Хабзбуршке снаге биле су у почетку сачињене од пет коњичких пукова, дванаест батаљона пешадије и четири чете гренадира, са подршком од два опадна и четири пољска топа. Унутар Ужица је, како расположиви извори говоре, било је око 500 војника. М. Поповић, *Ужички град*, 139; Р. Тричковић, *н.д.*, 263.

¹⁹ Schmettau, *Ibid*, 74-75.

фунти. Хабзбуршки напад почео је 30. септембра 1737. године. У првом артиљеријском нападу порушена је и запаљена спољна палисада, након чега се гроф Кенигсег са својим јединицама примакао до спољне капије. Како је током читавог дана падала киша, иницијатива није претворена у општи јуриш на град, који је Зекендорф одложио за сутрадан. У ову сврху су спремљене и мердевине, фашине²⁰ и корпе и материјал за засипање рова и понтонирање. Према документу од 29. септембра 1737. године, требало је ископати спољни ров и осигурати га насипом, а артиљерију поставити тако да два топа гађају утврђење, а један капију. Српске јединице западно и јужно од града су све време пружале значајну подршку и наносиле велике губитке османској посади, што је и одговарало плану да се пре напада прореди бројчано стање гарнизона у граду.²¹

Гренадирска чета под Зекендорфовом командом и јединице грофа Кенигсеге, Веласкеза, Шметауа, Муфлинга и Онелија, као и бригада кнеза Валдека, састављена од 4 батаљона, формирана су у борбени поредак и добили су наређење за напад и успињање на зидине, за 10 сати ујутру идућег дана, 1. октобра 1737. године. Паљба из топова је почела 30. септембра. На чукама око града је распоређен одред српске милиције од 200 људи, са наређењем да држи град под ватром и, по потреби, удари с леђа османском гарнизону. Команда над српском милицијом је додељена инжењеријском капетану Барнаклу, помоћнику у штабу грофа Зекендорфа.²² Јуриш је отказан након што су из утврђења у хабзбуршки логор пребегла тројица Срба, која су донела значајне информације о стању гарнизона. Они су известили Лентулуса да око 100 османских коњаника прилази Дрини, као и то да у граду има око 150 људи, са мало преосталог барута и куршума. Од сточне хране има сламе, али не и сена. Ово су поновили и Зекендорфу, али уз напомену да се у град не може ући ни кроз капију, ни са било које друге стране, јер постоји још један прстен одбране, изграђен од великог камења и појачан гвозденим оковима. Једино би било могућно ући уколико би се исти, као и капија одвалили или померили полугама. Ове информације су промениле план освајања Ужица и допуњена наређења су послата свим јединицама на положајима.²³

²⁰ Снопови од прућа или грања, којима се затрпавају ровови или се њима граде насипи. Сличну функцију имају и плетене корпе или бурад напуњена земљом, песком или камењем.

²¹ AT-OeStA/KA FA AFA HR Akten 481, 9.71i, *Disposition daß in der feuern attaque von Usicza dazu vorzunehmen wäre*, 29.IX 1737; Schmettau, *Mémoires secrets*, 76.

²² Schmettau, *Ibid*, 76.

²³ AT-OeStA/KA FA AFA HR Akten 481, 9.71k, *Prothocollum über Schützer desertierte Rätzen di* 29.IX 1737, 30.IX 1737; Шметау наводи да у граду није било више од 200 људи. Schmettau, *Ibid*, 77.

Знак за напад је била бомба коју је лично Зекендорф бацио 1. октобра, негде између 10 и 11 сати преподне. На капију је кренуо одред генерала Кенигсегга, лево од њега су биле 4 гренадирске чете под Зекендорфовом командом, а Валдек је предводио јуриш на зидине. Кенигсег је, истовремено, командовао и артиљеријом, а српска милиција је на град пуцала са околних чука, те, уз минобачачку и хаубичку ватру, ни унутрашњост утврђења није била заштићена. За поткопавање врата су била задужена двојица столара и тројица српских пребега из града, који су познавали унутрашњост утврђења.²⁴ Иста тројица су, уз подршку артиљерије, провалила спољну капију 1. октобра 1737. године и започела минирање и разваљивање унутрашње капије. Њих су у намери осујетили османски војници бацајући са бедема на њих раније припремљено камење, при чему је један од њих погинуо. Добро утврђена врата и ватра из града су задржале хабзбуршку војску до ноћи, наносећи јој велике губитке (60 људи само на капији). Наставак дејстава је био предвиђен за јутро, пошто је увече напад прекинут.²⁵ Хабзбуршке снаге су у то време привукле и један топ који је усмерен да гађа гвоздена врата.²⁶

Након претње посади утврђења да ће се Срби из града предати, један од османских војника је у ноћи 1. на 2. октобар затражило часну капитулацију, уз право да гарнизон напусти град. Маршал де Теил је команданту Ужица одговорио да је у потпуности сагласан са часном капитулацијом, као признањем за храброст при одбрани. Како је у аустријском штабу већ раније процењено да би општи напад однео $\frac{1}{4}$ људства, а у срушеном граду, по заузимању, не би било услова ни за бригу о рањенима и оболелима, ни за одржање војске у строју, предлог команданта града је прихваћен. Де Теил је пренео османском изасланику да ће Зекендорф одговорити, с тим да сигурност и прекид ватре могу бити гарантовани тек по истицању беле заставе на утврђење и обуставе ватре из утврђења. Како је ово и учињено, Зекендорф је наредио обуставу ватре.²⁷ Сутрадан, 2. октобра је де Теил тражио да, док услови не буду срочени, гарнизон преда таоце, док је командант утврђења одбио да отвори капије док чланци не буду потписани. Два главна официра из гарнизона су дошла код Зекендорфа у 10 ујутру, а он се изјаснио да услови буду једнаки онима који су важили код предаје Ниша 28. јула 1737. године, чак и пре но што су османски делегати изнели свој став. Након што је назначено да је гарнизон одабрао да се повуче у Вишеград, капитулација је прихваћена и потписана, а таоци враћени на уговорени начин.

²⁴ Schmettau, *Ibid*, 78.

²⁵ Исто, 79.

²⁶ М. Поповић, *Ужички град*, 141-142.

²⁷ Schmettau, *Ibid*, 80-81.

Capitulation accordée

A la

Garnison d'usiza.²⁸

Article I.

La Garnison sortira avec Armes & Bagage, meubles, effets²⁹, femmes & Enfants³⁰, ainsi que leurs Esclaves & Valets à l'exception des Chrétiens³¹.

Article II.

Tout ce qui se trouvera en Canons, Mortiers, munition de Guerre & de Bouche appartenant³² au grand Seigneur, sera livré fidelement³³ & restera au profit de Sa Majesté Imperiale³⁴.

Article III.

Ils seront menés & conduits surement par un Détachement de Cavallerie³⁵ allemande jusqu'à Vicegrad, & ils laisseront à l'Armée Imperiale un de leurs principaux Officiers pour servir d'otage³⁶ jusqu'au retour³⁷ de l'Escorte, & on sera conduire ensuite cet Officier avec toute Sureté jusqu'an³⁸ premier Endroit, où il y aura Garnison turque.

Article IV.

On fournira à la Garnison le plutôt³⁹ qu'il se pourra, tous les chevaux de Bât, nécessaires⁴⁰ pour porter leurs femmes & enfants, malades, blessés, & effets à eux appartenans⁴¹.

²⁸ Текст је донет према Schmettau, *Ibid*, 85-86. Прев. А.П. Уп. М. Поповић, *Ужички град*, 142-143.

²⁹ Треба effets (=effets mobiliers).

³⁰ Треба enfants.

³¹ Треба chrétiens.

³² Треба appartenant.

³³ Треба fidelement.

³⁴ Треба Impériale.

³⁵ Треба Cavalerie.

³⁶ Треба d'otage.

³⁷ Треба retour.

³⁸ Треба jusqu'en.

³⁹ Треба plutôt.

⁴⁰ Треба nécessaires.

⁴¹ Треба appartenant.

Fait au Camp devant Usiza le 2. Octobre 1737.

Signé

Le Comte de Seckendorff.

КАПИТУЛАЦИЈА
КОЈУ ЈЕ ПРИХВАТИО
ГАРНИЗОН У УЖИЦУ

Члан I

Гарнизон⁴² ће изаћи са наоружањем и пртљагом, намештајем и покретним иметком, женама и децом, као и са робовима и послугом, изузев хришћана⁴³.

Члан II

Све што буде затечено од топова, мерзера, ратне опреме, просторија, припадајућих великом Господару⁴⁴, биће верно предато и остављено на уживање Његовом Царском Величанству⁴⁵.

Члан III

Они⁴⁶ ће бити безбедно спроведени до Вишеграда, у пратњи једног одреда немачке коњице, а као таоца ће, до повратка пратње, оставити једног од својих главних официра, који ће, потом, бити уз пуну безбедност, отпућен до првог места у ком се налази турски гарнизон.

Члан IV

Чим буде било могућно, гарнизон ће бити опскрбљен товарним коњима неопходним

⁴² Османски гарнизон.

⁴³ Који ће остати у граду и сматрати се поданицима Хабзбуршке Монархије.

⁴⁴ Султану Махмуду I (1730-1754).

⁴⁵ Цару Карлу VI (1711-1740).

⁴⁶ Османски поданици који су напустили град.

за превоз жена и деце и пренос болсених,
рањених и њиховог покретног иметка.

Дато у логору пред Ужицем, 2. октобра 1737.

Потписао,
Гроф Зекендорф

Зекендорф је овај уговор оверио армијским печатом на немачком, а командант гарнизона се потписао на османском језику. Врата на тврђави су, потом, отворена и хабзбуршка војска је ушла у град. Сутрадан, 3. октобра су се османски становници евакуисали, заставши на средини тврђаве да натоваре коње. Зекендорф је наредио да се артиљерија врати у Чачак, оболели и рањени упуте у Шабац, а војска да добије следовања, која су у току борби била нередовна и недовољна. Хабзбуршки губици у борби су били 221 војник погинуо или рањен; 28 гренадира; 23 стрелца (од чега 3 поручника); 16 припадника српске милиције и 3 њихова официра; 18 рањених гренадира (од чега 2 капетана и 3 поручника); 1 инжењеријски поручник рањен; мајор Валдек рањен и 18 српских милитара рањених. Рањени су били и барон генерал коњице Дитмар, саксонски мајор Еренхаузен и капетан гроф Кирхберг из саксонског батаљона, сва тројица добровољци.⁴⁷ За пратњу османској колони одређен је ритмајстер⁴⁸ са 130 војника. Зворнички капетан Мехмед бег, који је у помоћ Ужицу пошао са 6.000 људи, пресрео је ову колону и одбацио пратњу до села Осмаче на Дрини. Босански везир Али-паша Хећимоглу је пред пратњом и османском колоном у повлачењу, погубио ужичког команданта Мустафа ефендију и заповедника Смаил бега, као казну за предају града. Од намере да поубија и пратњу, одустао је због талаца који су остали у Ужицу.⁴⁹

Зекендорф је из Ужица отишао 4. октобра у место Мушићи (Muschitsa), где су смештени гренадири, пет врста⁵⁰ (~21,4 километара) удаљено од Ужица, уредио све што је тамо било неопходно и наставио марш уз Саву. Војска, која је била недалеко од Чачка, под командом поручника Тунгена, кретала се у правцу села Љубић (Libnico) где се улогорила, правцем дуж реку Дичину (Starissa). Генерал мајор Лершер је послао извештај у којем

⁴⁷ Schmettau, *Ibid*, 82; Р. Тричковић, *н.д.*, 264. Марко Поповић наводи да је хабзбуршка војска имала губитак од 220 погинулих и рањених, од чега 30 Срба, међу њима и натпоручник Марко Синђелић из Вишеграда, док о османским губицима током опсаде нема поузданих података. М. Поповић, *Ужички град*, 143.

⁴⁸ Rittmeister, коњички чин у рангу капетана, у војскама немачких земаља до 1945. године.

⁴⁹ М. Поповић, *Ужички град*, 143.

⁵⁰ 1 врста (lieu) = 13.200 стопа краљевских (pied du Roi) ~ 4.288 метара.

тврди да неће моћи да пређе Дрину код Зворника, јер је у ово доба већ била исувише надошла. Око 10 000 османских војника је нападало са тежњом да се пробије ка Ваљеву, пљачкајући српска места кроз која је прошла.⁵¹

*

Османска контраофанзива отпочела је већ у току августа 1737. године на три правца: нишком, тимочком и новопазарском и остварила је потпуни успех. Још у току лета, османска војска је успела да се консолидује и искористи предности које је имала над хабзбуршким снагама, предвођеним слабирим командантима и у првом реду ослоњеним на народни устанак.⁵² У јесен 1737. године хабзбуршка команда одлучила је да се постојећи шанци ојачају и изграде нови, као и да се ојачају утврђења у Београду, Петроварадину, Рачи, Броду и Градишкој.⁵³ На пролеће 1738. године запчео је османски напад са 15.000 војника из Босне, под командом Ибрахим-паше Скопљака. Он је, најпре, ударио на шанце код Чачка и Цветака и потиснуо српску посаду ових места ка Ужицу. Зворнички Мехмед бег је са 6.000 војника стигао код Ужица и 1. марта 1738. године започела је османска опсада. Унутар града била је посада од 200 немачких и 150 српских војника, под командом капетана Шенка. Артиљерија је располагала са три велика топа од три фунте и једним од једне фунте. Све порушене фортификације су до марта већ биле обновљене и додата и једна полукружна палисада испред спољне капије, као и колибе за смештај посаде.⁵⁴ Османска опсадна војска заузела је готово исте положаје као и хабзбуршка претходне јесени. Посада је одолевала опсади три недеље, до када су из Зворника довучена два велика опсадна топа. Већ при њиховом дејству првог дана порушена је главна градска кула, са којом су при обрушавању пропала и сва три велика топа и страдала и спољна палисада. Османски командант је понудио предају, што је хабзбуршки гарнизон прихватио и са лаким оружјем и пртљагом се повукао према Руднику и Београду.⁵⁵

⁵¹ Schmettau, *Ibid*, 82-85.

⁵² Исто, 236-237; Живота Јоцић, *Белопаланачка насеља у писаним изворима до 1877. године*, Београд 2014, 157-158, нап. 500.

⁵³ Разлози неуспеха хабзбуршке стране лежали су у недовољној спремности за рат, потом у лошем ратном плану, који је расуо царску војску на три правца и, на крају, слабом командом, при чему је највећа одговорност Фрање Стефана од Лорене, што је у Бечу упорно пренебрегавано. С. Гавриловић, *Срем од краја XVII до средине XVIII века*, Нови Сад 1979, 214-215, 269.

⁵⁴ Р. Тричковић, *н.д.*, 265.

⁵⁵ М. Поповић, *Ужички град*, 145-146.

Необјављени извори:

Oesterreichische Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Feldakten, Alte Feldakten, Hauptreiche, Akten 473, 481.

Објављени извори:

Гавриловић, Славко, „Писмо студеничког архимандрита Василија генералу Марулију од 8. марта 1737. године“, *Историјски часопис* 39, Београд 1992, 249-254.

Comte de Schmettau, général à l'Armée du Roi de Prussie, *Mémoires secrets de la Guerre de Hongrie, pendant les campagnes de 1737, 1738. et 1739. Avec des réflexions critiques*, Francfort 1786.

Поповић, Алекса, „Два документа о рату у Понишављу 1737. године“, Белопаланачки зборник 19, Бела Паланка 2023, 33-44.

Čelebi, Evlija, *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, (prir. Šabanović, Nazim), Sarajevo 1967.

Литература:

Бронза, Боро, *Аустријска политика према простору Босне и Херцеговине 1699-1788*, Бања Лука 2012.

Wagener, Olaf, Kührtreiber, Thomas, *Taktik und Raum. Vorwerke als Elemente des Burgenbaus im 15. und 16. Jahrhundert*, Die Burg zur Zeit der Renaissance, Berlin – München, 2010, 111–126.

Гавриловић, Славко, *Срем од краја XVII до средине XVIII века*, Нови Сад 1979.

Група аутора, *Историја српског народа*, IV-1, *Српски народ у XVIII веку*, (ур. Гавриловић, Славко), Београд 1994.²

Ђорђевић, Милош, *Немачки поглед на Србију у 18. веку*, Ниш 2023.

Đorđević, Miloš, Popović, Aleksa, „Landscaping of the Habsburg-Ottoman Border in the Kingdom of Serbia (1717-1739)“, *Yearbook of the Society for the 18th Century Studies on the South Eastern Europe* 5, Graz 2022, Landscape Design in South Eastern Europe in the Long 18th Century / Landschaftsgestaltung im südöstlichen Europa im langen 18. Jahrhundert, (Barámová, Maria, Heppner, Harald, ed.), 11-21.

Јоцић, Живота, *Белопаланачка насеља у писаним изворима до 1877. године*, Београд 2014.

Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns. Militärischer Führer auf den Kriegsschauplätzen der Monarchie. III. Theil. 1. Hälfte. Der Südostrliche

Kriegsschauplatz in den Ländern der ungarischen Krone, in Dalmatien und Bosnien. Verfasst im K. Und K. Kriegs-Archive, Wien 1891.

Кузовић, Душко, „Урбанистички развој цивилне вароши Ужица од XV до XVII века“, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици* 46-1, Косовска Митровица 2016, 391-406.

Поповић, Марко, *Настанак и развој утврђења*, Историја Титовог Ужица, I, До 1918. године, Београд 1989, 241-254.

Поповић, Марко, „Ужички град на плановима 1737-1738“, *Ужички зборник* 12, Ужице 1983, 65-98.

Поповић, Марко, *Ужички град. Друго допуњено издање*, Ужице 2004.

Станојевић, Глигор, *Србија у време Бечког рата 1683-1699. године*, Београд 1976.

Тричковић, Радмила, *Ужице у XVIII веку*, Историја Титовог Ужица, I, До 1918. године, Београд 1989, 255-288.

Summary

Aleksa M. Popović

ONE REPORT ON THE HABSBURG CONQUEST OF UŽICE IN THE YEAR OF 1737

The Russo-Austro-Turkish War of 1735/1737-1739 is one of the most significant events in European and Serbian history of the 18th century. In achieving the Habsburgs' war aims, the conquest of Užice played a significant role (although secondary to the conquest of Niš). The Habsburg conquest of Užice and the breakthrough into Stari Vlach and Polimlje cut off the Ottoman forces in Bosnia from the main forces from Rumelia, and at the same time it prevented aid from being sent from that area to Niš, the main Habsburg objective during the war of 1737. Despite initial successes in the summer of 1737 and the conquest of Niš and Užice, to which Serbian units within the Habsburg army, as well as Serbian rebels from the Ottoman Empire, contributed greatly, the Habsburg forces soon found themselves in retreat. By the end of the war in 1739, none of the war aims set by Vienna had been achieved. Furthermore, Oltenia and the territories south of the Sava and Danube rivers were lost. Based on archival materials and relevant literature, this paper presents the Habsburg conquest of Užice as documented in Schmettau's *Journal de Campagne*, and the comparison of the archival data.

